

Кудлаєнко С. В.

*кандидат економічних наук,
здобувач наукового ступеня доктора економічних наук
Хмельницького національного університету*

Kudlaienko S. V.

*Candidate of Economic Sciences,
Competitor for Doctors degree
Khmelnitsky National University*

ФОРМИ ТА НАПРЯМИ КОНТРОЛЮ ПРОЦЕСІВ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІКИ

Анотація. У статті здійснено обґрунтування форм та напрямів контролю процесів соціального розвитку населення. Зокрема, сформовано систему об'єктів, що повинні підлягати контролю в механізмах формування та реалізації соціальної політики держави. Охарактеризовано основні форми, в яких може здійснюватися контроль державної соціальної політики. Обґрунтовано співвідношення форм контролю процесів формування та реалізації соціальної політики держави в концепції всебічного розвитку особистості. Запропоновано трирівневу систему контролю для механізмів формування та реалізації соціальної політики держави.

Ключові слова: соціальний розвиток, контроль, соціальна політика, механізми соціальної політики.

Вступ та постановка проблеми. Реформування української економіки, яке відбувається на тлі складної зовнішньополітичної ситуації та нарощування інтеграційних процесів, вимагає пошуку цілої низки рішень, пов'язаних, зокрема, із забезпеченням ефективності реформ. Тобто існує нагальна потреба формування дієвої системи контролю. Особливої актуальності необхідність побудови дієвих механізмів контролю набуває в ситуації з формуванням та реалізацією державної соціальної політики.

Вітчизняна соціально-економічна політика є мало-ефективною та потребує суттєвого реформування. При цьому йдеться не просто про внесення певних змін у систему формування та реалізації соціальної політики держави, але й про системне реформування цього напрямку, перебудову його відповідно до актуальних сьогодні концептуальних засад, які б сприяли нарощуванню людського потенціалу країни та стимулювали його. Зокрема, важливо реформувати соціальну політику на засадах всебічного розвитку індивідів.

Концепція всебічного розвитку особистості визначає основною метою соціальної політики створення умов та надання можливостей індивідам формувати й підтримувати свій добробут власними зусиллями. Кінцевим же результатом застосування вказаної концепції є нарощування особистісного потенціалу кожного індивіда, як наслідок, людського та соціального капіталу країни. Іншими словами, сутність вказаної концепції полягає у формуванні системи стимулів особистісного розвитку, мотивації кожного до самовдосконалення, нарощування власного потенціалу.

Ефективне застосування концепції всебічного розвитку особистості в процесах формування та реалізації соціальної політики практично неможливе без систематичного оцінювання результатів її застосування, тобто без систематичного аналізу перебігу процесів у механізмах її реалізації. Задля цього в державному регулюванні практикується застосування системи індикаторів, тобто системи цифрових показників, які дають змогу всебічно оцінити стан досліджуваного об'єкта.

Однак існування системи індикаторів зовсім не гарантує ефективності процесів формування та реалізації соці-

альної політики держави. Саме тому існує необхідність комплексного підходу до побудови механізму контролю, практичне застосування якого даватиме змогу не лише оцінювати поточний стан досліджуваних об'єктів та його динаміку, але й моніторити якість реалізації державної соціальної політики, сприйняття громадськістю результатів її втілення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання контролю показників соціально-економічного розвитку населення досліджується цілою низкою сучасних науковців. Зокрема, варто виокремити праці О. Берданової, Н. Вакуленко, Ю. Горемикіної, Н. Сментіної, Я. Побурка. Проте слід відзначити, що автори переважно наголошують на необхідності моніторингу соціально-економічних показників, отже, дослідження свої вони присвячують саме проблемам моніторингу. Водночас, на нашу думку, поняття контролю є значно ширшим та потребує окремого дослідження, особливо в контексті реформування української економіки.

Метою роботи є обґрунтування форм та напрямів контролю процесів соціального розвитку населення в умовах реформування вітчизняної економіки.

Результати дослідження. Під час формування системи контролю перше, що необхідно зробити, так це визначитися з об'єктом контролю, адже чим точніше він буде сформульований, тим ефективніше буде сформована система індикаторів. Щодо об'єкта контролю в системі соціальної політики, то тут спостерігається наявність розбіжностей у поглядах науковців та в практиці функціонування системи державного регулювання. Зокрема, основним об'єктом державного контролю в системі соціальної політики України сьогодні виступає дотримання норм законодавства як організаціями, установами, підприємствами тощо, так і окремими працівниками соціальної сфери, а другорядним – результативність нормативних документів сфери державної соціальної політики. Крім означеного, в наукових колах висловлюються думки про необхідність розглядати як об'єкти контролю:

- соціальне середовище [1];
- реалізація стратегій економічного та соціального розвитку [2];

- якість та ефективність соціальних послуг [3];
- громадська думка [4];
- соціальна захищеність [5].

Слід сказати, що кожна з наведених думок не позбавлена сенсу, адже для того, щоби забезпечити максимально можливу ефективність процесів формування та реалізації соціальної політики держави, необхідно здійснювати масштабний та комплексний контроль як за перебігом кожного з них, так і за досягненими результатами. Отже, доцільним є формування певної системи об'єктів, які повинні підлягати контролю в рамках соціальної політики держави (рис. 1).

Центральним об'єктом, на нашу думку, має бути саме соціально-економічний розвиток, оскільки, як ми вже відзначали раніше, саме на концепції всебічного розвитку особистості має базуватись державна соціальна політика, отже, буде логічним перш за все здійснювати контроль процесів та показників соціально-економічного розвитку. При цьому вказаний контроль може здійснюватися як загалом, так і за складниками зокрема з огляду на потреби відповідних органів структури системи соціальної політики.

Зокрема, контроль громадської думки має здійснюватися на систематичній основі з метою ознайомлення владних структур із загальними настроями громадян, їхнім ставленням до втілюваної соціальної політики тощо. Водночас в разі виникнення потреби можна здійснювати разовий контроль громадської думки з якогось конкретного питання, нововведення, нормативного документа.

Таким чином, в рамках такого об'єкта контролю, як соціально-економічний розвиток, ми пропонуємо виокремлювати низку об'єктів нижчого рівня, серед яких слід назвати ефективність використання коштів (ресурсів), соціальну захищеність індивідів, дотримання норм законодавства, їх ефективність та результативність, якість та ефективність соціальних послуг, громадську думку, соціальне середовище та якість життя.

Окрім того, ми пропонуємо виокремлювати третій рівень об'єктів контролю, тобто найнижчий рівень, на якому відбувається їх поділ за територіальною ознакою. Йдеться про те, що контроль кожного зі вказаних об'єктів має здійснюватися як на державному рівні, так і на регіональному та місцевому рівнях.

Наступним важливим моментом є вибір форми, в якій має здійснюватися контроль процесів формування та реалізації державної соціальної політики, тобто, виходячи з наведених раніше обґрунтувань, назвемо його контролем процесів соціально-економічного розвитку в країні. Сьогодні найбільш застосовуваними формами контролю є:

- діагностика;
- оцінка;
- моніторинг.

Кожна з представлених форм контролю має як критиків, так і прихильників. Саме тому вважаємо за необхідне дати коротку характеристику кожній з них. Щодо діагностики, або, як прийнято говорити в наукових колах, соціальної діагностики, то під нею розуміють встановлення ступеня або рівня відповідності фактичних параметрів (оцінок, індикаторів, установок) наявним сподіванням (еталонній моделі) з подальшим вста-

новленням причин виявлених відхилень. Таким чином, основне її завдання вбачають у збиранні, обробленні та аналізованні показників соціальної сфери країни, оцінюванні результатів втілюваної державою соціальної політики, розробленні пропозицій, внесенні коректив тощо за необхідності [6].

Отже, застосування діагностики як форми контролю в механізмах формування та реалізації державної соціальної політики дає змогу не лише виявляти поточні результати її втілення, але й визначати причини наявних відхилень, здійснювати пошук рішень та прогнозувати подальші зміни у соціальній сфері.

Така форма контролю, як оцінювання, застосовується з метою визначення ступеня досягнення встановлених цілей в умовах, коли діяльність вже завершена або триває [7, с. 57]. Отже, здійснення контролю процесів соціально-економічного розвитку країни у формі оцінювання дає змогу забезпечити більш глибокий аналіз та надати об'єктивну інформацію щодо рівнів виконання поставлених завдань, досягнення очікуваних результатів тощо. Іншими словами, здійснення контролю у формі оцінювання орієнтоване переважно на результати процесів формування та реалізації соціальної політики держави.

Щодо такої форми контролю, як моніторинг, то загальноприйняте визначення трактує його як процес, що передбачає спостереження за прогресом під час здійснення певної діяльності чи вжиття певних заходів, завдяки чому зацікавлені сторони отримують інформацію про досягнення цілей та завдань. При цьому в ході моніторингу отримуються відповіді не лише на питання «Чи здійснюється запланована діяльність?», але й на питання «Чи спостерігається прогрес на шляху досягнення окреслених результатів?» [2, с. 16].

Таким чином, моніторинг є не настільки деталізованим та глибоким, як оцінювання та діагностика, однак він дає змогу здійснювати порівняння фактично вжитих заходів, отриманих результатів з тими, що заплановані. Іншими словами, здійснення контролю у формі моніторингу дає змогу виявляти проблемні місця вже на етапі розроблення програм, заходів, проектів, стратегій соціально-економічного розвитку тощо. Окрім того, застосування моніторингу дає змогу отримувати оперативні результати щодо прийняття чи неприйняття громадськістю тих чи інших

Рис. 1. Система об'єктів, що повинні підлягати контролю в механізмах формування та реалізації соціальної політики держави

Джерело: авторська розробка

ініціатив у соціальній сфері, тобто здійснювати контроль громадської думки.

Підбиваючи підсумки, можемо сказати про те, що кожна з наведених форм контролю має право на існування, більше того, має застосовуватися задля здійснення контролю процесів соціально-економічного розвитку в механізмах формування та реалізації державної соціальної політики. Однак тут постає питання про те, як саме мають співвідноситися описані форми контролю для забезпечення максимальної ефективності регулювання процесів соціально-економічного розвитку країни. Для відповіді на це питання сформуємо рис. 2.

Отже, застосування концепції всебічного розвитку особистості в державній соціальній політиці вимагає нових підходів до контролю процесів її формування та реалізації, тобто контролю процесів соціально-економічного розвитку. З цієї метою процес контролю вважаємо за необхідне проводити на трьох основних рівнях. Так, першим рівнем (найнижчим) є моніторинг. По-перше, на цьому рівні має здійснюватися моніторинг громадської думки для вивчення ставлення суспільства до наявних та пропонованих новацій соціальної сфери, оцінювання населенням їх соціального становища, виявлення соціальних проблем, які найбільше хвилюють народні маси.

По-друге, цей рівень контролю передбачає моніторинг програм, проектів, планів заходів, стратегій та інших документів у питаннях, які належать до соціальної сфери. В цьому випадку на етапі розроблення має здійснюватися встановлення відповідності вказаних документів наявному стану соціально-економічного розвитку, відповідності очікуванням населення (громадській думці), а на етапі втілення – відповідності вжитих заходів запланованим та якості вказаних заходів, тобто встановлення того, наскільки втілювані програми, проекти тощо сприяють покращенню ситуації з проблемами, задля вирішення яких вони були створені.

По-третє, вказаний рівень контролю має спрямовуватися на здійснення моніторингу кінцевих показників реалізації соціальної політики держави. Така діяльність

є необхідною для того, щоби забезпечити продуктивну роботу системи контролю на наступному рівні. Зокрема, на цьому етапі здійснюються систематичне спостереження за встановленим переліком показників та їх порівняння із запланованими результатами.

Другий рівень (середній) у пропонованому нами співвідношенні форм контролю процесів формування та реалізації соціальної політики держави полягає в оцінюванні наявних результатів. Він передбачає здійснення кількісного та якісного оцінювання отриманих в ході моніторингу показників із застосуванням методів поглибленого аналізу. Окрім того, цей рівень контролю передбачає оцінювання ефективності бюджетних витрат, ефективності діяльності соціальної інфраструктури.

Третій (найвищий) рівень контролю призначений для діагностування причин виявлених у ході моніторингу та оцінювання відхилень від запланованих показників, неефективної або малоефективної діяльності соціальної інфраструктури чи окремих посадових осіб, перевитрат або нецільових витрат бюджетних коштів тощо, а також визначенні на їх основі напрямів та шляхів усунення проблемних ситуацій.

Моніторинг є спеціально організованою та діючою на постійній основі системою збору, обробки та порівняння статистичної інформації. Оцінювання є періодично здійснюваною системою контролю досягнених в ході реалізації соціальної політики результатів, ефективності процесів формування та втілення соціальної політики, а також їх впливу на стан соціально-економічного розвитку. Діагностика є тим рівнем, який застосовується за необхідності, тобто під час виявлення проблемних моментів у процесах формування та реалізації державної соціальної політики.

Пропонована побудова системи контролю дає змогу вирішити проблему, на якій акцентує увагу значна кількість дослідників означеного питання: «робота з моніторингу та оцінювання не повинна перетворюватися на суто контрольну, коли виявлені розходження в реалізації планів, програм, проектів чи стратегій економічного та соціального розвитку розглядаються як привід не для аналізу і можливого корегування, а

для покарання «винних» і «тих, хто не впорався» з виконанням окремих завдань» [8, с. 45]. Так, виявлення причин виникнення проблемних ситуацій проводиться лише на третьому рівні контролю й лише щодо тих конкретних напрямів, сфер чи суб'єктів соціальної інфраструктури, результати діяльності яких на рівні оцінювання були визнані неефективними чи неякісними або ж такими, що здійснюють негативний вплив на стан соціально-економічного розвитку.

Висновки. Отже, ми пропонуємо трирівневу систему контролю для механізмів формування та реалізації соціальної політики держави. Особливість цієї системи полягає в тому, що кожен її наступний рівень має вужчий перелік вирішуваних завдань, однак володіє всім масивом інформації з нижчих рівнів для забезпечення максимально високої ефективності їх виконання.

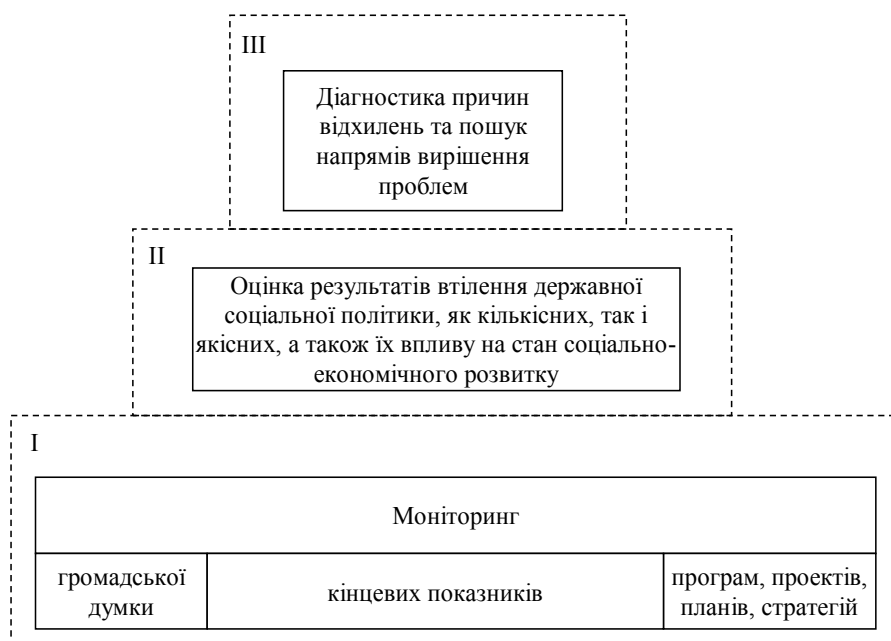

Рис. 2. Співвідношення форм контролю процесів формування та реалізації соціальної політики держави в концепції всебічного розвитку особистості

Джерело: авторська розробка

Список використаних джерел:

1. Сментина Н. Стратегічне планування соціально-економічного розвитку на мезорівні: теорія, методологія, практика: монографія. Одеса: Атлант, 2015. 365 с.
2. Руководство по планированию, мониторингу и оценке результатов развития: программа развития Организации Объединенных Наций. Copyright ПРООН, 2009. 225 с.
3. Горемикіна Ю. Моніторинг і оцінювання якості та ефективності соціальних послуг: прикладний аспект. Демографія та соціальна економіка. 2016. № 3 (28). С. 120–132.
4. Балакірєва О., Дмитрук Д. Основні пріоритети соціальної політики очима населення України. Український соціум. 2013. № 3 (46). С. 143–156.
5. Моніторингові оцінювання складних соціально-економічних явищ розвитку регіону / за наук. ред. Я. Побурка. Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України, 2006. 306 с.
6. Бутрим Г., Милькаманович В. Социальная диагностика – важнейший технологический этап в решении социальных проблем. URL: <http://www.elib.bsui.by/handle/123456789/16195>.
7. Планування місцевого сталого розвитку: посібник з формування стратегії місцевого сталого розвитку. Київ: ПРООН, Муніципальна програма сталого розвитку, 2005. 66 с.
8. Берданова О., Вакуленко В. Стратегічне планування місцевого розвитку: практичний посібник. Київ: Софія-А, 2012. 88 с.

**ФОРМЫ И НАПРАВЛЕНИЯ КОНТРОЛЯ ПРОЦЕССОВ СОЦИАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ НАСЕЛЕНИЯ
В УСЛОВИЯХ РЕФОРМИРОВАНИЯ ЭКОНОМИКИ**

Аннотация. В статье осуществлено обоснование форм и направлений контроля процессов социального развития населения. В частности, сформирована система объектов, которые должны подлежать контролю в механизмах формирования и реализации социальной политики государства. Охарактеризованы основные формы, в которых может осуществляться контроль государственной социальной политики. Обосновано соотношение форм контроля процессов формирования и реализации социальной политики государства в концепции всестороннего развития личности. Предложена трехуровневая система контроля для механизмов формирования и реализации социальной политики государства.

Ключевые слова: социальное развитие, контроль, социальная политика, механизмы социальной политики.

**FORMS AND DIRECTIONS OF THE POPULATION SOCIAL DEVELOPMENT PROCESSES' CONTROL
IN THE CONDITIONS OF ECONOMIC REFORMATION**

Summary. In the article substantiated the forms and directions of the population social development processes' control. In particular, formed a system of objects, which should be subject to control in the mechanisms of state social policy formation and implementation. Characterized the main forms in which the state social policy can be controlled. Grounded the control forms correlation over the processes of the state social policy formation and implementation in the concept of comprehensive personality development. Proposed a three-level control system for the mechanisms of the state social policy formation and implementation.

Key words: social development, control, social policy, mechanisms of social policy.